

VIDÉKI TÁRSADALOM ÉS PERCEPCIÓI A 18–20. SZÁZADBAN

ELŐHANG

A Magyar Tudományos Akadémia Lendület-programja keretében 2019 nyarán kapott zöld utat a Tíz nemzedék és ami utána következik... Vidéki társadalom az úrbérrendezéstől a vidék elnéptelenedéséig (1767–2017) elnevezésű kutatási program. 2017-ben volt 250 éve, hogy megindult a Mária Terézia kezdeményezte úrbérrendezés, amely nemcsak a rendiség utolsó évtizedeiben, hanem a jobbágyfelszabadítást követően is döntően meghatározta a vidéki népesség boldogulási lehetőségeit. Az azóta eltelt tíz nemzedéknyi időben rendkívüli mértékben alakult át a társadalom nemcsak Magyarországon, de egész Európában. A rendiség agrártalapzata minimálisra olvadt, s a városi léthez társuló keresetmódok és életformák váltak dominánssá mindenütt. A társadalom- és a településszerkezet módosulásainak hátterében hatalmas, a jelenben is zajló demográfiai változások mentek végbe. A társadalmak előregedésének következményei leglátványosabban a falvakban köszönnek vissza. Túlzás nélkül mondható, hogy a Kárpát-medence számos régiójában végórát éli az az ezeréves kultúra, amely egy lokális közösség (falu) erőforrásaihoz igazodó határhasználattal jellemezhető.

A társadalommal foglalkozó diszciplínák az elmúlt évszázadban rengeteg értékes tudást halmoztak fel a fentebbi jelenségegyüttes problémakörében. Kutatási programunkban arra vállalkoztunk, hogy e diszciplinárisan indokolatlanul töredezett tudást egyrészt megpróbáljuk szintetizálni, másrészt az egyéni kutatói munka keretében nehezen felderíthető területekre koncentrálni olyan, a kutatócsoporton belüli munkamegosztáson nyugvó alapkutatásokat végezzünk, amelyek hozzásegítenek ahhoz, hogy a 18. századtól a jelenig terjedő időszak folyamatait a maguk összetettségében lehessen értelmezni.

A következő oldalakon olvasható összeállítás az első híradás az MTA BTK Tíz Generáció Kutatócsoport munkájáról. Vizsgálatainkat a kései rendiség tárgykörébe tartozó kérdések feltárásával kezdtük, ezért az összeállítás írásában döntően a polgári forradalmat megelőző korszak tematikái jelennek meg. Emellett ugyanakkor igyekeztünk úgy rendezni a tanulmányokat, hogy azok révén az olvasó az általunk felvállalt témák legtöbbször betekintést nyerhessen.

A kutatócsoport munkája három pillér – földkérdés, a vidék reprezentációi, területi egyenlőtlenségek – vizsgálatán alapul, és a hozzájuk rendelt hét kutatási irány mentén szerveződik. Ezek közül kiemelt fontosságúnak tarjuk a történeti nagybirtok társadalom- és gazdaságsszervező erejének és a történeti elitnek vidékékének a vizsgálatát. Utóbbi témában olvasható Petrás Éva „*Nyeregben*” a vidék. *Közelítések a reformkori politikai elit idő- és térszemléletének változásához* című tanulmánya, amelyben a szerző adaptálja Koselleck *Sattelzeit*-fogalmát, rámutatva,

hogy legkésőbb a reformkortól nálunk is egyértelműen kimutatható a társadalmi-politikai fogalmak időhorizontjának megváltozása és ezáltal jelentéstartományának gazdagodása: míg a fogalmaink a 18. század végéig a múlt értelmezését voltak hivatva segíteni, addig ettől fogva jövőre tekintő, cselekvésmozgósító jelentésük válik elsődlegessé. Mikle György *Nagybirtok és vidéki társadalom az „Elbától keletre”*. *Vitakérdések a nemzetközi szakirodalomban* című írásában bemutatja, hogy a kelet-közép-európai nagybirtokkal foglalkozó újabb, angol nyelvű munkák milyen tematikák mentén szerveződnek, amelyek meghaladják a Grundherrschaft–Gutsherrschaft problematikát és integrálhatók a hazai történeti kutatásokba is. Tompa László *A szerződéses jobbágyosság rendszerének regionális mintázatai. Hat vármegye gyakorlatának összehasonlítása* című tanulmányában rámutat, hogy a jobbágyoknak kedvezőbb adózási lehetőséget és szabad menetelőséget kínáló szerződéses kondíció elsősorban a 18. században újraterlepték s jellemzően arisztokraták birtokokon volt meghatározó. Demeter Gábor, Szilágyi Adrienn és Túri Zoltán *Földminőség, nemesi érdekérvényesítés, jövedelmezőség a Tiszántúl déli részén a 18–19. században* című tanulmányukban számos, kvantifikációba bevont forrásuk mellett többek között egy egyedülállóan ritka, 1858-ban készült talajtérkép alapján arra a következtetésre jutnak, hogy nagybirtokok Békésben eredendően a jobb minőségű területeken szerveződtek, s bár a kisbirtok termelékenységére a 19. század második felében jelentősen emelkedett, hátrányát – főleg a birtokaprózódás mellett – nem tudta ledolgozni. Szulovszky János *A magyarországi városok életvilága a foglalkozások tükrében 1892-ben* című írása a kézművesmesterségek területi megoszlását feltérképező korábbi nagyszabású adatgyűjtése alapján készült. Fontos megállapítása, hogy az iparok és a kereskedelmi szolgáltatások a rendi városi örökség révén a 19. század végén még a területi fejlettségi különbségek szempontjából hátrányukat megőrző vagy hátrányba került régiókban (Erdély, Felvidék) is erőteljesebb jelenlétet mutatnak, mint a városodás tekintetében ekkoriban erőre kapó Alföldön. Összeállításunkat Jankó Ferenc *Változó földrajzi nézőpontok: Burgenland és Nyugat-Magyarország az első világháború előtt és után* című írása zárja. A szerző egy nagyobb, a történeti Nyugat-Magyarországot és a majdani Burgenlandot alkotó megyéket összehasonlító vizsgálat részeként feltárja a „burgenlandiság” megkonstruálásának folyamatát, a tartomány tudományos felfedezésének, integrálásának lépéseit. Rámutat, hogy az az identitáskeret, amelyben a későbbi Burgenlandra mint osztrák tartományra tekintettek, végeredményben már az első világháborút megelőzően kialakult.

Horváth Gergely Krisztián